

פסח

12 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

שתיים עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "פסח: פה"ס, הפה המדבר": מדוע השחרור הראשון הוא שחרור הלשון, מדוע איש אינו יכול לומר את ההגדה במקומנו, מדוע אין שותים על הארץ, ומה הוריש צחוקה של שרה לעם שלם. עד לעצת הרב למי שאינו שואל דבר: תן את עצמך לו.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פסח

01	פה"סח: הפה המדבר; פרעה: פה רע
02	לחלוק את הדעת לפני הלחם
03	איש אינו יכול לומר את ההגדה במקומכם
04	ארבע כוסות, ארבעה חלקים
05	חתיכת כרפס במי מלח
06	ההבטחה שאין שותים עליה
07	מדוע ההגדה פותחת בארמית
08	לחם העוני קורא לאורח
09	ששון, שמחה וצחוקה של שרה
10	מדוע הבכורות אינן מתענות
11	נבחרים: עול ולא כבוד
12	"את פתח לו" — בלשון נקבה

הצגה

חכמינו מפרקים את שם החג ל"פה סח": פה המדבר, פה בתנועה. אבל גם לפרעה הייתה שפה. שני פיות, אם כן, זה מול זה.

השאלה

מה מבדיל בין פה חופשי לפה רע — ובמה שפתנו שבויה?

התשובה

פסח: פה סח, הפה המדבר; פרעה: פה רע.

מאז חטא אדם, הלשון, אותה רוח אלוהית שהופקדה באדם בבריאיו, נמצאת בגלות. שפה בגלות היא שפה המותנית בשגרת יומנו, בתרבות שנכפית עלינו, לעיתים בבעיות המשפחה — שלא לדבר על עול השלטונות והמשטרים שתחתם אנו חיים.

סגולתה של החירות היא קודם כול סגולת הלשון: היכולת לתקשר בחופשיות, לפנות מתוכנו כל מה שמצמצם אותנו ומונע מאיתנו להמריא. לכן יציאת מצרים מתמקדת קודם כול בתקשורת: עם עצמנו, עם המשפחה, עם הילדים ליד השולחן, עם העולם שבחוץ.

לפרעה הייתה שפה משלו, אבל זו הייתה שפה סגורה. כשהשפה אינה יכולה להתפתח, כשאינה יכולה לצאת מגבולותיה, הרי היא "פה רע".

מסקנת הרב

סגולתה של החירות היא קודם כול סגולת הלשון.

לקח לשולחן

כמה ממשפטינו הם דיבור אמיתי, וכמה הם נוסחאות כדי להתחמק מנושא? נבחר דבר אחד שאיש אצלנו אינו אומר לעולם בבירור — ושמישהו יאמר אותו הלילה, בפשטות.

הצגה

בליל הסדר דוחים את הסעודה. מדברים קודם, זמן רב, כשהשולחן ערוך לפנינו. בעיני הרב, סדר זה אינו מקרי: לפני שחולקים את הסעודה, חולקים את הדעת.

השאלה

מדוע יש לחלוק את הדעת לפני שחולקים את הסעודה?

התשובה

הדעת, "שהיא שהביאה את אדם לידי חטא".

הדעת היא שהביאה את אדם לידי חטא וגרמה לגירשו מגן עדן. הוא איבד אז את סגולות לשונו, את סגולותיה הבוראות. הוא שמר ממנה רק את הצליל, רק את הצורה. והצורה אינה מספיקה.

הלשון האמיתית היא זו המאפשרת לאדם ליצור קשר עם המוחלט, עם האלוהי. את הדעת הזאת, המתוקנת, חולקים תחילה סביב השולחן, לפני שאוכלים יחד.

ולכן, מוסיף הרב, המסר הראשון של יציאת מצרים היה שחרור הלשון. בלעדיו, אפילו לא היינו מבינים את דברי ההתגלות: לא היינו מסוגלים לתפוס אותם.

מסקנת הרב

הוא שמר ממנה רק את הצליל, רק את הצורה. ואין בכך די.

לקח לשולחן

ליד השולחן, לעיתים קרובות אנו מדברים כדי למלא את השתיקה. מה למדנו השבוע שראוי לחלוק בו לפני המנה העיקרית? 'ביא כל אחד רעיון, ונדון בו לפני שמגישים.

הצגה

הקורא את המגילה או התוקע בשופר יכול להוציא ידי חובה מאה שומעים. בליל פסח אפשר היה לדמיין אותו דבר: אחד קורא, האחרים עוקבים. הרב אומר: לא.

השאלה

מדוע אין אחד יכול "להוציא" את כל השולחן ידי חובת ההגדה?

התשובה

הרב: "אי אפשר לקרוא את ההגדה פשוט בשביל כולם."

ההגדה היא מצווה: "והגדת לבנך", תספר לו, תשתף אותו. במגילה, בשופר, מברכים, ובברכה אפשר להוציא אחרים ידי חובה: אפשר להדליק חנוכייה בשביל מאה אנשים הנמצאים שם ועוקבים.

ההגדה, לעומת זאת, מבטאת רצון לתקשורת המחייב את שנינו, את שלושתנו, בדרך חיים אחת. אי אפשר לקרוא אותה בשביל כולם בלי שתהיה אינטראקציה, דיון בין המרכיבים השונים של השולחן.

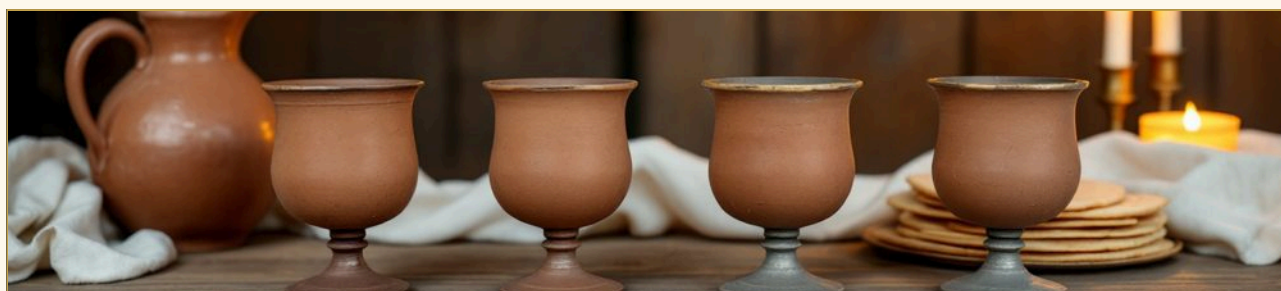
בכך היא דומה לצדקה או לגמילות חסדים: מאמץ מתמיד, הנובע מטבעו של האדם החי בחברה, ושאינו יכול להיות מוגבל בזמן.

מסקנת הרב

אי אפשר לקרוא את ההגדה בשביל כולם בלי שתהיה אינטראקציה.

לקח לשולחן

יש דברים שאפשר למסור לאחר, ויש שלא. מי אצלנו מניח תמיד למישהו אחר לדבר בשמו? הלילה, הכלל הוא שכל אחד יאמר לפחות משפט אחד משלו על יציאת מצרים.

הצגה

ההגדה בנויה מארבעה חלקים, שכנגדם ארבע כוסות היין. היין, מדייק הרב, לא לשם שכרות, אלא משום שהוא משמח את הלב ועושה את האדם פתוח לשיחה, בלי מסך ובלי מחסום.

השאלה

מה חוגגת כל אחת מארבע הכוסות — ומדוע השלישית חולקת כבוד ליציאה שלא זכינו בה?

התשובה

ארבע כוסות כנגד ארבעת חלקי ההגדה.

הראשונה חוגגת את יציאתנו ממצרים. השנייה, את עקירתנו מהשפעת התרבות המצרית ומן העבודה הזרה שהכתימה את אורח חיינו שם — שכן היו מקטרגים שאמרו: "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה".

השלישית חולקת כבוד לה': לא עשינו דבר כדי לצאת ממצרים. אף התקוממנו נגד משה כשמצבנו הורע בגלל התערבותו. את היציאה הזאת לא אנו החלטנו; נאלצנו אליה. היא נקבעה עוד לפני לידתנו, משום שהיינו צריכים לעבור דרך המסננת של מצרים כדי לממש את זהותנו.

הרביעית היא השירה, החותמת את כל הדיון על יציאת מצרים ונשלחת אל עתיד משיחי.

מסקנת הרב

חיינו צריכים לעבור דרך המסננת של מצרים כדי לממש את זהותנו.

לקח לשולחן

אנו אוהבים להאמין שמגיע לנו מה שיש לנו. איזה טוב הגיע אלינו בחיינו בלי שביקשנו אותו — ואף בניגוד לרצוננו? נרים את הכוס השלישית ונזכיר אותו בשמו.

הצגה

הסדר נפתח ב"קדש", הקידוש, ואחר כך נטילת ידיים והכרפס: מעט סלרי טבול במי מלח. הרב קורא בכך תוכנית של חיים שלמים.

השאלה

מדוע הקדושה, תכלית הדרך, עוברת קודם כול דרך שיתוף דל כל כך?

התשובה

"ואתם הדבקים בה' אלוהיכם חיים כלכם היום" (דברים ד, ד).

קדש היא הקדושה, תכלית דרכנו: להגיע אל רום הקדושה. הדרך ארוכה, זרועה מכשולים. כדי להגיע, יש לדאוג לטהרתנו, ולדאוג לכרפס: לחלוק עם האחר גם במצוקה, גם בחוסר, כשיש רק חתיכת סלרי, שטובלים אותה במי מלח והעין מורידה כמה דמעות.

הרמח"ל, ב"מסילת ישרים", עושה את הקדושה לסופה של התפתחות המידות, בעשר מדרגות. ברמת השכל והדעת, אנו נשארים שונים מיסודנו: יש שיש להם כישרונות שאין לאחרים. אבל ברמת המידות, אין משקל ואין מידה: כל בני האדם שווים.

והרמח"ל קורא כך את הפסוק: לפי מידת דבקותכם במידותיו של ה' נמדדים חייכם.

מסקנת הרב

ברמת מידות האדם, אין משקל ואין מידה: כאן כל בני האדם שווים.

לקח לשולחן

אין מחכים להיות עשירים כדי לחלוק, ולא להיות חכמים כדי להיות קדושים. מה חלקנו השנה בשעה שחסר לנו בעצמנו? ואיזו מידה אנו מעריצים אצל מי שמעולם לא למד לימודים ארוכים?

הצגה

ארבע כוסות כנגד ארבע לשונות של גאולה: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי. אבל התורה מוסיפה חמישית: "והבאתי אתכם אל הארץ". על זו איש אינו שותה.

השאלה

מדוע לעצור בארבע כוסות כשההבטחה היא חמישית – ומה היינו מסכנים אילו שתינו על הארץ?

התשובה

"והבאתי אתכם אל הארץ" (שמות ו, ח).

אילו הייתה כוס חמישית, ארץ ישראל הייתה עלולה להפוך למטרה הסופית, במקום "ולקחתי אתכם לי לעם", שהוא החשוב ביותר: שהקב"ה בחר בנו מכל העמים, לקראת היום שבו שמו יתאחד עם הווייתו. הארץ אינה אלא האמצעי: אביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם, כדי לתת לכם את האמצעים למלא את השליחות הזאת.

אין בכך כדי להמעיט במאומה מן הארץ, משיב הרב לשאלה מן הקהל. ארץ ישראל עתידה להתרחב; גבולותיה אינם קבועים סופית, וקדושתה אינה שווה בכל מקום: קדושת ירושלים אינה קדושת באר שבע. אבל הקדושה הזאת קורנת למרחוק, וישראל אינו יכול לחיות סגור בתוך גבולותיו.

ארץ ישראל היא כלי שהועמד לרשות העם: כדי לפרוץ, לשוב אל עצמאותו ולהפיץ את תורתו.

מסקנת הרב

ארץ ישראל היא כלי שהועמד לרשות העם.

לקח לשולחן

לעיתים קרובות אנו מבלבלים בין המטרה לאמצעי: הבית, המקצוע, הצלחת הילדים. יאמר כל אחד איזה אמצעי הפך אצלו למטרה — ומה האמצעי הזה נועד לשרת מלכתחילה.

הצגה

ההגדה אינה נפתחת בעברית. "הא לחמא עניא": זו ארמית, השפה שדיבר בה העם באותה עת. וקטע זה מסתיים במשאלה המנוסחת, גם היא, בשפה הזאת.

השאלה

מדוע ההגדה פותחת בשפת הגלות, ומתי נחדל לדבר בה?

התשובה

"השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל."

לפתוח בארמית פירושו לומר שלכל אחד יש לדבר בשפתו. עוד לא הפנמנו את כוחה של הלשון העברית? אין בכך כל רע: אפשר לתקשר בכל לשון, ובמיוחד כשמדובר בהזמנת אדם אל שולחנו ובשיתופו באידיאל של חיים.

אפילו את תקוותנו לשוב אנו אומרים בשפת הגלות: "ארעא", ולא "ארץ". שכן "ארץ" מלשון "רצה", לרצות, לרוץ אל: יש רצון בארץ ישראל. כל עוד הארץ מאוכלסת בתרבויות שהובאו מכל הגלויות ומגמגמים בה עדיין את שפותיהן, עדיין מדברים בשפת הגלות.

את הטקסט הזה, אנו אומרים, המלאכים אינם מבינים: הם מכירים רק את לשון הבריאיה. וכששלמה, בקהלת, מקהיל את כל זרמי המחשבה ואת נציגי העמים, את לשונם הוא מקהיל.

מסקנת הרב

הלשון היא סוד הקיבוץ.

לקח לשולחן

כדי להזמין משהו באמת, צריך לדבר בשפתו. את מי נוכל להזמין לשולחנו השנה, ובאיזו "שפה" — מילים, מחוות, נושאים — יש לדבר אליו כדי שירגיש בבית?

הצגה

הערב נפתח בהצגת המצה, לחם עוני ולחם חירות גם יחד. אחר כך באה ההזמנה: כל דכפין ייתי ויכול. הרב קושר בין שתי המחוות.

השאלה

מדוע דווקא לחם העוני פותח את הדלת לאחר?

התשובה

"כל דכפין ייתי ויכול."

לחם עוני, אומרים חכמינו, "שעונים עליו דברים הרבה": הוא המעורר את הדיאלוג. כשאדם מתבונן בחייו ומכיר בחסרונותיו, הוא חש צורך למצוא את השלמותיו בחוץ, אצל האחר.

לכן, מתוך מודעות לכך, הוא אומר: כל מי שרעב יבוא ויאכל; וכל מי שכמה לחירות, שרוצה לעשות קפיצה, יבוא גם הוא — שכן פסח פירושו לפסוח, לדלג.

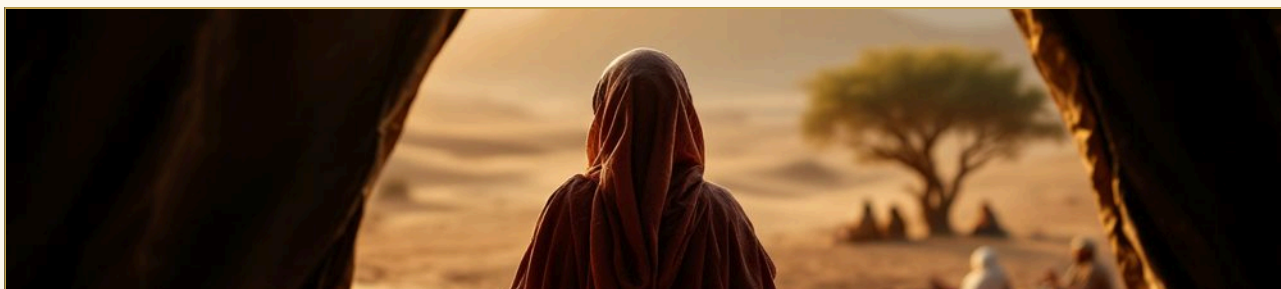
הרב מוסיף שמיד כשגילינו את הצורך הזה לחלוק עם האחר את היקר לנו מכול, החירות יכולה להתחיל.

מסקנת הרב

לחם העוני הוא זה המעורר את הדיאלוג.

לקח לשולחן

כשאנו מודדים את מה שחסר לנו, אנו הולכים אל האחרים. איזה חסר במשפחתנו יכול להפוך להזמנה? מי מכיר מישו הרעב — ללחם, לחברה, לדיבור — שנוכל להתקשר אליו לפני צאת החג?

הצגה

העולם היהודי מכיר שלושה ביטויים של שמחה. שניים צפויים; השלישי מופיע לראשונה אצל אישה בת תשעים שמבשרים לה על בן.

השאלה

במה שונה הצחוק משתי השמחות האחרות, ומדוע עם ישראל נושא אותו בתוכו?

התשובה

"ושאבתם מים בששון" (ישעיהו יב, ג); "ותצחק שרה בקרבה" (בראשית יח, יב).

ששון הוא שמחה שעוד לא באה על סיפוקה, אבל היא בדרך: אנו מאמינים שזה יבוא. ימות המשיח אינם כאן, אבל אמונתנו משאירה אותנו אופטימיים ושלווים. שמחה היא שמחת ציפייה שנענתה: עמלנו, התפללנו, והרגע הגיע.

הצחוק, לעומת זאת, מיוחד למאורע הבלתי צפוי. מי היה מאמין שיהיה לו ילד בנזיל תשעים? הילד הזה ייקרא יצחק, ועם ישראל ימשיך את השם הזה בצחוקו על כל המאורעות, משום שהמצבים יכולים להשתנות מיום ליום, מרגע לרגע. היום צוחקים עלינו; מחר "ימלא שחוק פינו". את הצחוק הזה אנו נושאים במבנה הווייתנו.

לכן ההגדה אומרת "השתא": לא "השנה", אלא עכשיו. השינוי יכול להתחולל בדקות הקרובות.

מסקנת הרב

נתירס נגד המאורעות, נתעלה מעליהם, משום שהצחוק הזה בתוכנו.

לקח לשולחן

לאיזו שמחה אנו עדיין מצפים, איזו שמחה כבר קיבלנו, ואיזו הפתעה הצחיקה אותנו השנה? ייתן כל אחד אחת מכל סוג.

הצגה

בערב פסח הבכורים מתענים. המכה האחרונה לא חסה גם על הבכורות של מצרים, ובנות ישראל הבכורות ניצלו כאחיהן. ובכל זאת, הן אינן מתענות.

השאלה

אם הבכורים מתענים משום שניצלו בלי שזכו בכך, מה היה בידי הבכורות שעמד להן במקום זכות?

התשובה

הרב: "לבנות הייתה זכות משלהן."

הבכורים מתענים משום שניצלו, ולא ניצלו בזכותם: ה' החליט כך, מחויב לברית שכרת עם האבות. זה הכול.

לבנות, לעומת זאת, הייתה זכות משלהן. ההתנגדות במצרים נעשתה בידי הנשים, וזכות ההתנגדות הזאת הגנה עליהן: אין הן חייבות להתענות.

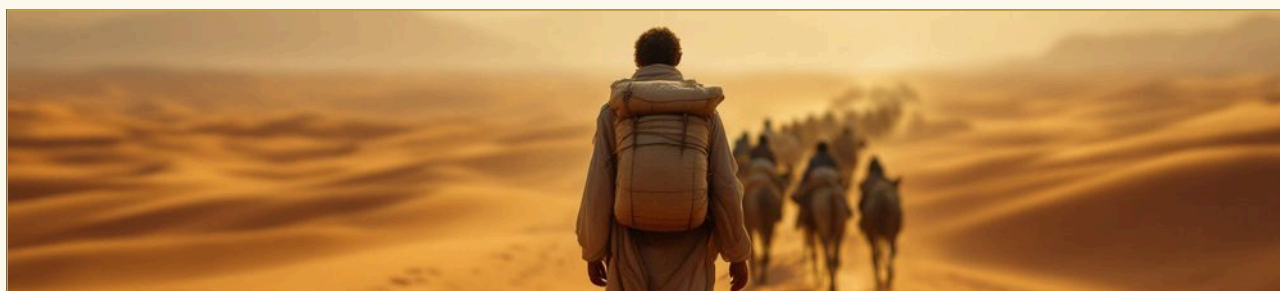
הרב מוסר את "הפרט הקטן" הזה בתשובה לשאלה מן הקהל: מדוע גאולה שלא זכינו בה ואף לא רצינו בה? הבכורים הם דמותה של ישועה שהתקבלה מתוך נאמנות להבטחה; הבכורות, דמותה של ישועה שנישאה בזכות מה שעשו.

מסקנת הרב

לבנות הייתה זכות משלהן. ההתנגדות במצרים נעשתה בידי הנשים.

לקח לשולחן

דור שלם יצא ממצרים בזכות נשים ששמוותיהן אינם נזכרים. מי אצלנו החזיקה את הבית בלי שהביאו אותה בחשבון? נזכיר אותן הלילה בשמן, אחת אחת, ונאמר מה עשו באמת.

הצגה

מדוע נבחר עם ישראל? בתשובה לשאלה, הרב מביא את המהר"ל מפראג: הבחירה היא בחינם. אבל אם כן, היכן זכותו של ישראל?

השאלה

אם הבחירה אינה גמול על דבר, במה זכותו של ישראל?

התשובה

הרב: "אם נבחרתי לראש משפחה בגיל צעיר, זה דווקא עול."

לפי המהר"ל, בחירת עם ישראל היא בחינם: ה' החליט, זו אמונה ביסודה. אין זה רק משום שהיה אב קדמון יוצא דופן כמו אברהם, בחסדו: אברהם הוא גם אביו של ישמעאל, יצחק אביו של עשו. יעקב, לעומתם, שמר על משפחתו בשלמותה; אבל האם בכך די כדי להצדיק מחויבות כזו?

ישראל נקרא "בכור". אבל הבחירה הזאת כבדה באחריות: אם בוחרים בי לראש משפחה בגיל צעיר מאוד, אין עושים לי טובה.

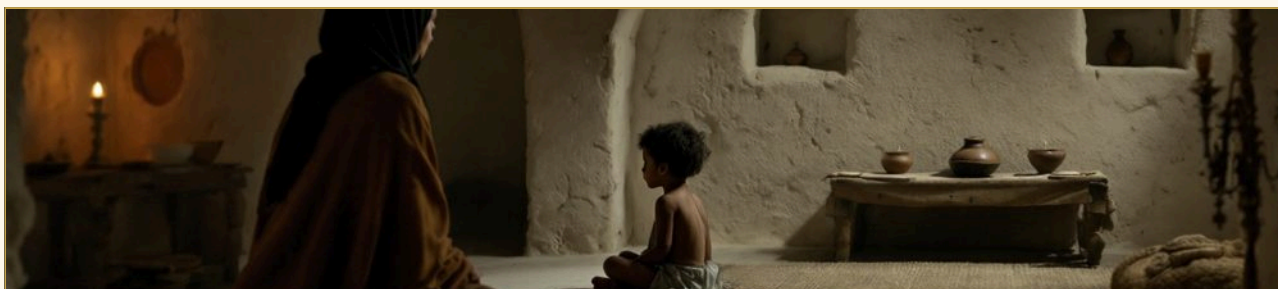
מה שעושה את זכותו של ישראל הוא שהצטרף לבחירה הזאת, שהסכים להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש. שכן מטבעו היה נוטה לדחות אותה: למה אני? למה להיות מבוקר, מקונא, נרדף? אני רוצה להיות כמו כולם. והנטייה הזאת, מודה הרב, קיימת אצלנו.

מסקנת הרב

מה שעושה את זכותו של ישראל הוא שהוא הצטרף לבחירה הזאת.

לקח לשולחן

אחריות שהתקבלה בלי שביקשנו אותה יכולה להיעשות משא או כבוד. איזו, במשפחתנו, לא נבחרה — הבכור, המטפל, שומר המסורת? כיצד נודה לו הלילה על שקיבל אותה על עצמו?

הצגה

אחרי החכם, הרשע והתם, בא שאינו יודע לשאול. אחד השומעים מעיר לרב שזה הריק הגדול ביותר. וההגדה, כדי לפנות אליו, משתמשת בצורה דקדוקית בלתי צפויה.

השאלה

מה לעשות עם מי שהשאלות אפילו אינן עולות על דעתו — ומדוע ההגדה אומרת "אתי" ולא "אתה"?

התשובה**"ושאינו יודע לשאול — את פתח לו."**

הרשע אינו שוטה: הוא אדם בעל שכל מדעי מבריק, ולכן הוא יושב ליד החכם. אי אפשר להוציא אותו; פשוט אין הוא רוצה בחכמה, הוא רוצה שהכול יתאים לחוקי הטבע ולמוסר הטבעי. התם, לעומתו, יש לו אמונה מעט פשטנית: הוא פונה יותר אל הצדיקים מאשר אל הקב"ה. נכבד את הצדיקים, אומר הרב, אבל נשמור על הקשר עם ריבונו של עולם.

נשאר שאינו יודע לשאול. אסור להתעלם ממנו: צריך לעורר אותו. נאמר "את פתח לו". אילו פנו אל איש, היה צריך לומר "אתה". אבל אומרים לו: קח דוגמה מן האישה. האישה אינה נותנת סתם, היא נותנת את עצמה כולה. גם אתה, פתח לו: תן את עצמך לו.

מסקנת הרב

צריך לעורר אותם, אסור להתעלם מהם.

לקח לשולחן

מי שאינו מבקש דבר אינו בהכרח מרוצה: לעיתים קרובות, הוא מחכה שיבואו אליו. מי, סביב השולחן הזה או במשפחה, כבר אינו שואל שאלות? מי ייקח זאת על עצמו לפני סוף הסעודה — בנתינת עצמו, ולא רק בנתינה?